

БЪЛГАРСКО СПИСАНИЕ ЗА ОБРАЗОВАНИЕ

БРОЙ 2

2020

BULGARIAN JOURNAL OF EDUCATION
VOLUME 2

2020

ПОГЛЕД КЪМ ПРОБЛЕМА ЗА ОБУЧЕНИЕТО В СЛЕТИ КЛАСОВЕ

СОНЯ ЗЛАТАНОВА МАРИНКОВА-ЙОРДАНОВА

*Sonya Marinkova-Yordanova. A VIEW TO EDUCATION IN MULTI-GRADE
CLASSES*

Резюме: В настоящата статия се интерпретира един от най-съществените въпроси за българското училище – обучението в слети класове. То се разглежда като неизбежна практика, която възниква поради ограничения брой ученици в малките и отдалечени населени места, в резултат на неблагоприятните социално-икономически и демографски условия в страната. Все по-нарастващият брой слети класове налага да се разглежда социалната им значимост и качеството на обучението в тях.

Ключови думи: слети класове, маломерни паралелки, обучение в слети класове.

Abstract: This article interprets one of the most important problem for the Bulgarian school - education in multi-grade classes. It is considered as a necessary practice that arises due to the limited number of students in small and remote settlements as a result of unfavorable socio-economic and demographic conditions in the country. The growing number of multi-grade classes requires consideration of their social significance and the quality of education in them.

Key words: multi-grade classes, small classes, education in multi-grade classes

Малките училища в България са изправени пред сериозни предизвикателства при осигуряването на качествено образование. Един от основните проблеми, с който се сблъскват тези организации, е значителното намаляване на броя на децата в училищна възраст. Демографските тенденции, изразяващи се в ниска раждаемост, миграция, нееднаква гъстота на населението и др. налагат сформиранието на маломерни и слети класове. Това от своя страна води до намаляване броя на педагогическия персонал и необходимост от промени във формите и методите на обучение. По-малкият брой ученици в паралелка спрямо минималните нормативни изисквания и едновременното обучение на ученици от различна възраст в една класна стая затруднява провеждането на ефективен учебен процес.

Приложение № 7 към чл. 53 от *Наредба за финансирането на институциите в системата на предучилищното и училищното образование (01.09.2020 г.)* определя минималния норматив за броя на учениците в паралелка в неспециализираните училища, както следва (фиг.1):

Фигура 1. Минимален брой ученици в паралелка в неспециализираните училища.

I – IV клас – 16 ученици
V – VII клас – 18 ученици
VIII – XII клас – 18 ученици

Изключения от определения минимален брой на учениците в паралелките се допускат в защитените училища, в неспециализираните и специализираните учебни организации, когато броят на учениците в паралелка от I до XII клас не е по-малко от 10 ученици в самостоятелна или в слята паралелка от два класа.

Паралелки с ученици под този брой в неспециализирани училища може да се формират в особени случаи след разрешение на началника на регионалното управление на образованието, ако са осигурени допълнителни средства за обезпечаване на учебния процес извън определените по стандарти за съответната дейност и е представено решение на общинския съвет.

Педагогическата дейност в маломерните паралелки е свързана с определени обстоятелства, които значително ограничават образователните възможности на учебния

процес. Някои от тях включват непреднамерен психологически натиск от учителя, когато ученикът е в ситуация да бъде един от малкото обучавани в класната стая (винаги очаква да бъде изпитан) и прекомерно засилен контрол по време на изпълнение на учебните задачи. Това до голяма степен определя намаляването на интереса на учащите към учебните дейности и води до загуба на желанието му да отговаря на въпроси.

Особено внимание според руския учен Д. Ситников заслужава и преподаването в учебни часове с малък брой ученици, което възпрепятства успеха в обучението и характеризира социалната ситуация на развитието им:

- ограничена комуникационна сфера на учащите и стесняване на възможностите за диалогично взаимодействие помежду им;

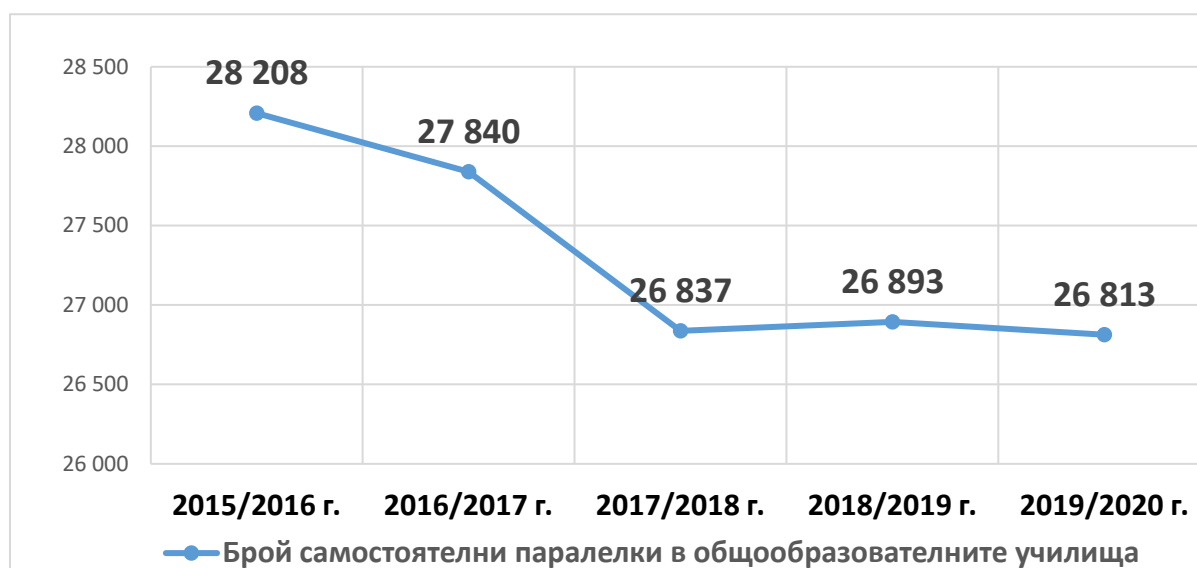
- липса на социална база за използване на игрови форми на обучение, мотивиращи потенциала на подрастващите, като средство за самоизразяване, самоутвърждаване и саморегулация в поведението;

- ограничена възможност за оценяване на реалните успехи на учениците и постиженията им в образователните дейности.

При условията на функциониране на маломерните паралелки са неизбежни недостатъците във формирането на социално-комуникативните компетентности у учениците, необходими за тяхното личностно развитие – набор от умения за решаване на комуникативни проблеми, водене на диалог, участие в колективно обсъждане на проблеми, координиране на действия при работа в групи, прилагане на правила и техники за общуване в споделени дейности и др. (Ситников, Д., 2012; 27-28).

Поради ежегодното намаляване на броя на учениците в страната ни и съответно на броя на самостоятелните паралелки (фиг. 2) в общообразователните училища се оптимизират възможностите за обединяване на ученици от различни класове (комбиниране, сливане) за провеждане на съвместни учебни дейности.

Фигура 2. Брой самостоятелни паралелки в общообразователните училища.

Обучението на ученици от различна възраст в една класна стая става все по-актуално, тъй като позволява да се решат редица проблеми, свързани с намаляването на ученическия контингент и се повишава ефективността на функционирането на малките училища като педагогическа система.

В. Делибалтова определя слетите класове като организационно образование в училище, „състоящо се от деца на повече от една възраст и различен училищен клас, подбрани и обединени при спазване на определени принципи“ (Делибалтова, В., 2016; с.16).

Тези класове са част от българската образователна система отдавна. Първоначално те са характерни предимно за селските райони и обхващат ученици от начална училищна възраст, а през втората половина на XX век се появяват и в прогимназията (Иванова, Т., 2004; с.51). Съществуването им се определя от социални, културни и политически фактори и се среща в райони, където е невъзможно да се създаде друг вид организация на обучението.

В края на 60-те години на миналия век слетите класове са обявени за „непълноценно звено“ в образователната система и се смята, че резултатите от обучението в тях са незадоволителни. През този период се предприемат и мерки за закриване на училища с малък брой ученици. Като тяхна алтернатива се осъществява съсредоточаване на учащите в по-големите селища чрез осигуряване на общежития или чрез ежедневното им превозване между населените места.

Въпреки усилията за премахване на слетите класове, тяхното съществуване като форма за организиране на образователния процес продължава и впоследствие. Те представляват съществена част от педагогическата действителност и функционирането им се оказва „селищно-образуващ фактор“. (Маджаров, А., Гълова, С., Гълов, Н, 1996; 2-3). В резултат на социално-икономическите и демографските условия хората от малките населени места мигрират към града, където има повече работа. Това води до значително намаляване на броя на децата и училищните ръководства са изправени пред въпроса за сливане на класове. Установява се, че в областите, в които се закриват училища с течение на годините „изчезват“ и самите села, което води до обезлюдяването на цели райони в страната.

Факторите, които налагат съществуването на слетите класове, В. Делибалтова свежда до:

- демографския срив, водещ до намаляване на лицата в училищна възраст и
- развитието на икономиката по посока на високотехнологичните производства, предизвикващи концентрация на населението в големите промишлени градове (Делибалтова, В., 2018; с.167).

Днес в много населени места в България обучението в слети класове е единственото училищно образование. Чрез него се предлагат реални възможности за осигуряване на достъп до обучение за всички деца и подобряване на преподаването и ученето в различни учебни условия, особено в малките, разпръснати, отдалечени и слабо развити селски райони, където географските и социално-икономическите условия ограничават предоставянето на достатъчно образователни услуги. С този тип обучение се цели не само да се осигури записване на ученици и непрекъснато посещение в училищна среда, но и да се предоставят знания и възпитание на високо ниво. Освен това то заема и съществена роля в социалното развитие на децата.

Училищата, които предлагат обучение в слети класове, имат потенциал и играят важна роля като образователни звена в селските райони. Те биха могли да представят добри практики за преподаване и учене, полезни и приложими във всички видове училища и класни стаи, но реалността представя тези учебни организации като най-пренебрегваната част от образователната ни система. Формирането на слети класове в повечето случаи се възприема като „необходимо зло“, за да се изпълни задължението на държавата за осигуряване на равен достъп до образование за всички деца. При изпълнението на тази отговорност не се отчитат в достатъчна степен условията на преподаване и учене в слетите класове и не се отделя достатъчно внимание за

осигуряване на качествено образование чрез подпомагане на специализираните нужди на учителите, работещи в тях. Поради географските различия, социално-икономическите особености и липсата на адекватна училищна инфраструктура и персонал, тези училища често остават „откъснати“ от образователния свят.

Учителите в малките населени места се опитват да бъдат ефективни в работата си като преподават едновременно на ученици от различна възраст и способности, с различни образователни нива и нужди в една и съща класна стая. Голяма част от педагозите обаче не разполагат с необходимата подготовка и ресурси за преподаване в такъв тип класове. Работата им се усложнява още повече и от факта, че в слетите класове е висок процентът на учениците от малцинствата. Тази тенденция е особено изразена в училищата в селските райони, където живее по-голямата част от етническото население (62,4% от турския и 44,6% от ромския етнос).

Въпреки усилията на учителите, учениците от този тип класове показват ниски резултати на национални изпити и конкурси и трудно покриват критериите на държавните образователни изисквания. Част от тях не участват активно в учебния процес и сблъскването им с редица предизвикателства (езикови, икономически и др.) води до по-ниски учебни амбиции у повечето учащи и до прекъсване на образованието им. Различните обучителни и социални проблеми са причина за неравнопоставеност в образователното развитие и ограничават шансовете на децата от малките населени места за конкурентна реализация на пазара на труда.

Съществуването на маломерни и слети класове продължава да се смята, че не е в полза на учениците и не отговаря на съвременните изисквания за качествено образование. Също така те се определят и като икономически неизгодни, като постепенно трябва да се стигне до тяхното премахване.

Въпросът, който поставя В. Делибалтова, е „дали неефективно е самото обучение в слетите класове или тази неефективност е предпоставена от условията, в които се работи“ в малките училища, а именно – лошо състояние на материалната база, липса на учебни материали и технически средства, занемарено оборудване, отсъствие на методически препоръки за работа на учителите в слети класове и др. (Делибалтова, В., Господинов, Б., 2016; с.23).

С оглед на факта, че слетите класове са част от съвременната образователна ситуация и техният брой се увеличава непрекъснато, то проблемът по-скоро трябва да е насочен към разглеждане на социалната им значимост и подобряване на ефективността на работата в тях, а не върху това дали трябва да съществуват.

Организацията и осъществяването на обучението в слети класове се подчиняват на нормативната уредба, регламентираща обучението в традиционните такива. Въпреки че слетите класове се отличават със своите специфични условия на провеждане на обучението, от тях се очаква да реализират същите задачи и да се усвои същото учебно съдържание по съответните учебни предмети, което се осъществява в масовите училища.

За добрата организация на работата в слети класове все още са актуални методическите указания от 1956 г. и те обхващат: подходящо групиране на класовете, правилно съчетаване на учебните предмети в седмичното разписание, грижливо изработване на учебен план, набавяне на помагала, нагледни пособия и дидактически материали, както и организация на извънкласните занятия и други инициативи в помощ на учебно-възпитателната работа („Обучението на слети класове“ методическо указание, 1956 г., с.3).

Успехът на образователната дейност в слетите класове зависи главно от уменията на учителя да използва рационално учебното време. Оттам произтича и основното затруднение, а именно, че учителят трябва да преподава едновременно на два или повече класа. В същото време всеки от тях трябва да покрие изискванията според съответната учебна програма. За да се осъществи това, Б. Господинов смята, че обучението трябва да бъде представено логично, последователно и по начин, улесняващ самостоятелното му усвояване от страна на учениците. Учителите също трябва да разпределят оптимално времето си между отделните класове, комбинирайки различни форми на организация и методи на обучение. Това изисква добра предварителна подготовка и планиране на урока, което от своя страна предполага успешно и ефективно преподаване (Господинов, Б., 2016; 27-29).

Обучението на ученици в слети класове може да се възприема не само като предизвикателство за преодоляване, а и със своите преимущества и ресурси, които насърчават качествено образование.

Анализът на структурно-съдържателните особености на този тип обучение позволява да се изтъкнат редица негови предимства:

- разширяване на възможностите за сътрудничество и ефективна комуникация на учениците при решаване на учебни проблеми;
- наличие на благоприятни условия за използване на субективния опит на подрастващите, тяхното самоизразяване в учебния процес;

- повишаване нивото на образователния потенциал на взаимното обучение на учащите в процеса на овладяване на знанията.

Някои от ползите на обучението в слети класове са свързани с размера на класа, взаимоотношенията, в които влизат учениците помежду си и различията между тях.

Размер на класа. В слетите класове се предоставят условия за по-мотивираща учебна среда на учащите. При по-малък брой ученици (12-15) в класната стая се създава положителна атмосфера за учене, в която може да се провежда индивидуална и групово работа; да се обединяват учениците в различни нива на готовност за изпълнение на определени задачи; да осъществяват проектни и изследователски дейности; да се предизвикват с разнообразие от съвместна работа, която да насърчава уменията за критично мислене и обучение на по-високо ниво; да се включват в различни видове самостоятелна образователна дейност и др.

Предимство за учениците, по думите на Ал. Маджаров, е самостоятелната работа, която е широко застъпена в учебната среда на слетите класове. Доказано е, че това, което ученикът сам усвои и разбере има по-голямо педагогическо значение и по-дълго време се задържа в паметта му (Маджаров, А., Гълова, С., Гълов, Н, 1996; с.5).

Диференциация. Ползите на учебния процес, характеризиращ слетите класове, се дължат главно на по-малкия брой ученици в тях. Но дори и в такава класна стая е възможно те да бъдат на различни нива на развитие и способности. Това налага разграничаване на работата на учителя и предоставяне на обучение, което да отговаря на разнообразието от индивидуални изисквания на подрастващите. В ситуацията на слетите класове учителят има възможност да осигури грижовна среда за учене, при която те да усвояват знанията с различни темпове и да преодоляват затрудненията по отделните учебни предмети.

Организирането на учениците в слети класове се възприема като педагогически инструмент за насърчаване на индивидуализираното обучение, което има големи предимства, тъй като е насочено към специфичните нужди на отделния ученик и по този начин допринася за по-добри резултати от ученето. Учениците прекарват повече време в самостоятелна работа, окуражавани са да работят по-независимо, обучителният стил е по-гъвкав. Конкуренцията между тях е сведена до минимум, тъй като те са на различно ниво в своето обучение.

Взаимоотношения между учениците. Различните по възраст и учебно ниво ученици внасят в класната стая широка гама от подходи за обучение, етапи на развитие,

склонности, интереси, опит, културен произход и др. Естественият разнообразен състав в такава учебна среда има специфични предимства за тях.

В слетите класове подрастващите имат възможност да се учат един от друг, което допринася за тяхното когнитивно, социално и емоционално развитие. Комбинирането помежду им оказва положителен ефект както върху учебните им постижения, така и върху междуличностните им контакти.

Във връзка със социалните отношения, обучението между съучениците може да повиши самочувствието, да насърчи по-отговорно поведение у тях и да установи сплотен колектив. Учениците се научават да се приемат един друг и да бъдат толерантни. В рамките на слетите класове бариерата между половете не е толкова силно изразена като в големите училища. Момчетата и момичетата са готови да си сътрудничат и да създават приятелства помежду си въз основа на умения, способности, интереси и други неща, различни от възрастта и пола. Учениците освен че развиват взаимоотношения със собствената си възрастова категория, разширяват връзките си и с по-големи или по-малки от тях деца, като по-този начин придобиват самопознание. Влизат в широк спектър от взаимоотношения и социални преживявания.

Ситуацията в слетия клас се доближава до една семейна атмосфера, в която най-малкото дете в семейството преминава етапи в развитието си като наблюдава по-големите си братя и сестри. Така и в слетите класове по-малките ученици се учат от по-широката база знания на по-възрастните съученици и чрез тях моделират умения и поведение. По-големите също развиват своите способности, като поемат ръководни роли и изразяват своето разбиране, докато споделят обучението си с по-малките ученици.

Обхватът на социалните контакти, които учениците изграждат в класната стая, отразява многообразните социални ситуации, които възрастните срещат на работните си места, в различните общности и семействата. През живота си хората рядко действат на групи, които да са разделени по възраст.

Социалните позитиви на възрастовото смесване в ситуация на обучение Е. Събева определя в посока на формиране на класа като социален микроклимат и по отношение развитието на личността. Този тип обучение се отличава със следните особености:

- ✓ ограничен нормативен натиск от страна на учителя;
- ✓ удовлетворяване нуждите на всеки ученик и стимулиране на индивидуалните му заложби;

- ✓ създаване на подходящ психологически климат, който отхвърля йерархичните подреждания;
- ✓ придобиване на социални компетенции и опит;
- ✓ социално пространство, идентично с обществото като цяло;
- ✓ наличие на повече от един лидер сред учениците и др. (Събева, Е., 2005; 12-13).

Изграждането на благоприятна атмосфера в класната стая подобрява отношението на участниците в образователния процес към учебната работа, води до по-добри академични резултати и е от решаващо значение за ефективната превенция на риска (например може да доведе до намаляване на броя на отсъствията на учащите). В малките училища учениците се чувстват по-сигурни, отколкото в големите учебни организации. Чувството за безопасност, което е основна социална, емоционална, интелектуална и физическа човешка потребност, насърчава ученето и здравословното развитие на учениците.

Обучението в слети класове предоставя благоприятни възможности не само за учащите, но и за останалата част от училищната общност - учители и родители.

Ползи за учителите. Учителите разполагат с време за задълбочено опознаване на силните страни и нуждите на учениците, което им дава възможност да планират тяхното развитие. Педагозите могат да изградят устойчива програма за работа с родители, тъй като в някои случаи братята и сестрите на различна възраст се обучават в една и съща класна стая. Така учителите имат възможност да работят с по-малка група семейства, което дава възможност по-добре да опознаят учениците и техните родители, което потенциално води до силно чувство за приемственост и повишава участието на последните в учебния процес.

Ползи за родителите. Родителите развиват отношения на доверие с учителите, в резултат на което работят като партньори в подкрепа на децата си. Споменатото по-горе обучаване на братята и сестрите в една и съща класна стая опростява изискванията към родителите за посещение на учебни събития в училище, доброволческа дейност и като цяло общуването с институцията.

Рационалното използване на социално-педагогическите възможности на обучението в слети класове представлява едно от необходимите условия за подобряване качеството на дейността на образованието в малките училища, като в същото време се отчита и съвкупността от обективните трудности и ограничения от структурно-функционален и динамичен характер. Ефективността на реализирането на потенциала на обучението на ученици от различна възраст може да се постигне само

въз основа на ясна визия за основните причини за неговата актуалност днес и в бъдеще и създаване на условия за ефективна организация на учебния процес при комбинирането на класове в малките училища (Ситников, Д., 2012; 27-28).

Предизвикателствата пред ученето и преподаването в слети класове може да доведат до повече ползи, ако всички участници в учебния процес, започнат да разбират предимствата, които осигуряват този тип класни стаи.

Съществуването на слетите класове е факт и независимо дали са отричани или защитавани, по думите на П. Димитрова, те биха могли да се приемат като „един от големите компромиси в българското образование. Компромис, който носи в себе си и много възможности“ (Димитрова, П., 2014; с.25).

ЛИТЕРАТУРА

1. Господинов, Б. (2016) Особенности на организацията и реализирането на обучението в слетия клас. В: Делибалтова, В. & Господинов, Б. Теоретико-практически аспекти на обучението в слети класове, София.
2. Делибалтова, В. (2016) Преподаването и ученето в слети класове – дидактически аспекти. В: Делибалтова, В. & Господинов, Б. Теоретико-практически аспекти на обучението в слети класове, София.
3. Делибалтова, В. (2018) Училищата със слети класове през призмата на парадигмата на приобщаващото образование. *Стратегии на образователната и научната политика*, 26 (2), 166-172; <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=638907>, 10.09.2020.
4. Димитрова, П. (2014) Обучението по български език в слети класове в контекста на интеркултурното образование. *Управление на образованието, том X (3)* http://www.conference-burgas.com/maevolumes/vol10/b3_v10.pdf, 02.08.2020.
5. Иванова, Т. (2004) Из историята и технологията на обучение в слети класове.- *Годишник на университет „Проф.д-р Асен Златаров“ Бургас*, 33 (2), 50-57.

6. Маджаров А., Гълова, С., Гълов, Н. (1995) Проблеми на учебно-възпитателния процес в слети класове: Методическо ръководство, София: МОНТ.
7. Наредба от 5. септември 2017 г. за финансирането на институциите в системата на предучилищното и училищното образование, обн. ДВ, бр. 81 от 10 октомври 2017 г., изм. и доп. ДВ, бр. 77 от 1 септември 2020 г.
8. Събева, Е. (2005) Социално-възпитателни приоритети на смесената възрастова група, Пловдив.
9. Ситников, Д. (2012) Разновозрастно обучение в селската школа: методически особености организации (с. 27-31). В: Верченко, С., Сердюковой, М., Фатяновой и др. (ред.) *Вариативная образовательная среда малочисленной сельской школы: материалы межрайон. Белгородска обл.*, <https://core.ac.uk/download/pdf/151223048.pdf>, 13.09.2020.
10. Hill, L. (2002) Introduction to multi-grade teaching; <https://www.education.gov.pg/TISER/documents/pastep/pd-mt-1-introduction-to-multigrade-teaching-lecturer.pdf>, 23.05.2020.

Соня Златанова Маринкова-Йорданова
Докторант към Факултета по педагогика
на СУ „Св. Климент Охридски“
sonyamarinkova@abv.bg